

Mała retencja w praktyce,

czyli co możesz zrobić i skąd wziąć na to fundusze?

Spis treści:

1. Cele lekcji
2. Wprowadzenie
3. Przykłady wspierania małej retencji – podejście „bierne”
4. Przykłady wspierania małej retencji – podejście „czynne”
5. Źródła finansowania
6. Podsumowanie
7. Ćwiczenia do materiału
8. Informacje zwrotne do ćwiczeń

Dofinansowano ze środków
Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

1. Cele lekcji

- Odbudowa, uszczegółowienie pojęcia „mała retencja”,
- Wskazanie nietechnicznych sposobów wspierających retencję wód,
- Wskazanie niewielkich technicznych działań możliwych do wykonania we własnym zakresie a wpływających na wzrost retencji wód,
- Wskazanie źródeł finansowania i możliwości współpracy przy realizacji działań z zakresu małej retencji.

2. Wprowadzenie

Jak zmagazynować więcej wody na określonym terenie? A może lepiej zacząć od pytania, co zrobić by tej wody z danego terenu nie odprowadzić za szybko? Z pozoru pytania wyglądają bardzo podobnie, a jednak zadającemu je sobie powinny się pojawić przed oczami dwie odmienne sytuacje.

W odniesieniu do pierwszego przypadku, w odpowiedzi na pytanie pojawiają się konkretne działania począwszy od najbardziej tradycyjnych – budowa zbiornika wodnego, po te rzadziej stosowane – np. małe zastawki na rowach melioracyjnych. Natomiast w drugim przypadku mówimy o tych działaniach, których nie należy podejmować, aby woda była retencjonowana w środowisku w jak najbliższej naturze postaci – w postaci istniejących jeszcze i w miarę dobrze zachowanych mokradeł. Biorąc pod uwagę to, co obecnie dzieje się w praktyce, pytanie, czego nie robić jest równie ważne, jak pytanie co można zrobić. Poniżej przykłady w zakresie podejścia „biernego” i „czynnego” służące zachowaniu bądź odtworzeniu zasobów wodnych danego obszaru w skali zupełnie lokalnej.

3. Przykłady wspierania małej retencji – podejście „bierne”

Dużo niewielkich rzek, tzw. rzek istotnych na potrzeby rolnictwa zostało sprowadzonych praktycznie do roli kanałów odprowadzających wodę z obszarów zmeliorowanych pól. Rzeki są wyprostowane, rzędne dna rzeki systematycznie obniżane a skarpy kształtowane na wzór trapezu w ramach tzw. bieżącego utrzymania. Taka rzeka i jej dolinka nie mają najmniejszych szans na zretencjonowanie jakiegokolwiek nadmiaru wód, gdyż cała woda błyskawicznie odpływa z tego rodzaju zlewni.

Wyobraźmy sobie, że stajemy się właścicielami takiej oto rzeki:

Czy naprawdę konieczna jest likwidacja nadbrzeżnej roślinności zajmującej przecież w sumie tak niewiele terenu i ingerencja w rzekę? Administratorem takich rzek na terenach rolniczych są w imieniu Skarbu Państwa Wojewódzkie Zarządy Melioracji i Urządzeń Wodnych. Ich rolą jest takie kształtowanie zasobów wodnych by odpowiadały potrzebom rolników na danym terenie, z zastrzeżeniem jednak zgodności tych działań z wymogami ochrony środowiska zawartymi w samej ustawie Prawo wodne, ale również w takich ustawach jak: Prawo ochrony środowiska, Ustawa o ochronie przyrody, czy też Ustawa o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko tzw. ustawa ooś. Poza tym nie należy zapominać, że zlewnia rzeki na obszarze rolniczym to tylko element większej całości. Nie wolno zatem podejmować tu działań, które mogą negatywnie wpłynąć na inne obszary nadrzeczne, znajdujące się poniżej rozpatrywanego obszaru. Pamiętajmy, że mamy wpływ na to, w jaki sposób instytucje gospodarują wodami na naszym terenie.

Chcąc sprzyjać działaniom z zakresu ochrony zasobów wodnych i zapobiegać zbyt szybkiemu odpływowi wód, dopilnujmy by rzeka nad naszą taką nie została potraktowana w ten sposób...

Jeżeli mamy zamiar zamieszkać tuż nad wodą, w sąsiedztwie nawet niewielkiej rzeczki, przemyślny dobrze tą kwestię. Może warto zlokalizować dom i ogród nieco dalej – tak by brzegi rzeki mogły być kształtowane przez naturalne procesy hydromorfologiczne, a rzeka miała trochę więcej miejsca dla siebie niż tylko koryto. Zwłaszcza jeśli nie jest to teren ściśle zabudowany. Pozostawienie rzece pasa szerokości choćby kilkunastu metrów więcej od szerokości koryta sprzyja retencji korytowej - zróżnicowany brzeg, niewielkie zastoiska boczne, roślinny w korycie i strefie brzegowej. Pamiętajmy koniecznie, by nie wycinać rosnących nad brzegiem drzew – zacieniają koryto, dzięki czemu rozwój roślinności w korycie jest w równowadze. Zrezygnujmy zatem z podejmowania działań, w efekcie których powstanie sytuacja, jak ta na zdjęciu obok.

Jeżeli w naszym sąsiedztwie rzeka płynie doliną, która wygląda jak na zdjęciu poniżej nie pozwólmy na jej regulację pod pretekstem „tamowania odpływu” ze zlewni powyżej. Takie miejsce, gdzie woda w okresie wyższych stanów płynie całym zabagnionym dnem doliny jest najlepszym naturalnym zbiornikiem retencyjnym.

Przykład ubezpieczenia brzegów rzeki. Czy gdyby w ten sposób uformować całe koryto, to odpływ wód będzie szybszy czy wolniejszy?

Pozostawiony pas nadwodnych pokrzyw to stołówka dla gąsienic rusalki pawika.

Nie zabiegajmy koniecznie o to, by kosić naszą łąkę do samej krawędzi skarpy brzegowej. Pozostawmy parę metrów dla rzeki.

Olsza czarna -
typowy składnik
podmokłych lasów.

Zabagnione dno doliny z kępami turzyc
posiada bardzo dużą pojemność
retencyjną.

Bardziej przekształcony ekosystem,
ale dolinka ma tu również spore
możliwości retencyjne.

W przypadku tej niewielkiej dolinki
planowano poszerzyć i pogłębić
przeptywającą tu rzeczkę.

Tymczasem, mieszkańcy okolicznych
terenów położonych nieco wyżej,
narzekali raczej na niedobór wody.

Trzy przykłady przekształcenia rzek
na terenach rolniczych. Wszystkie tego
typu działania znacząco przyspieszają
odpływ wód.

Zatroszczymy się o rzekę
przeptywającą obok naszej łąki czy
pola uprawnego – może jeszcze nie
jest za późno na to by powstrzymać
jej ewolucję w takim właśnie
kierunku...

4. Przykłady wspierania małej retencji – podejście „czynne”

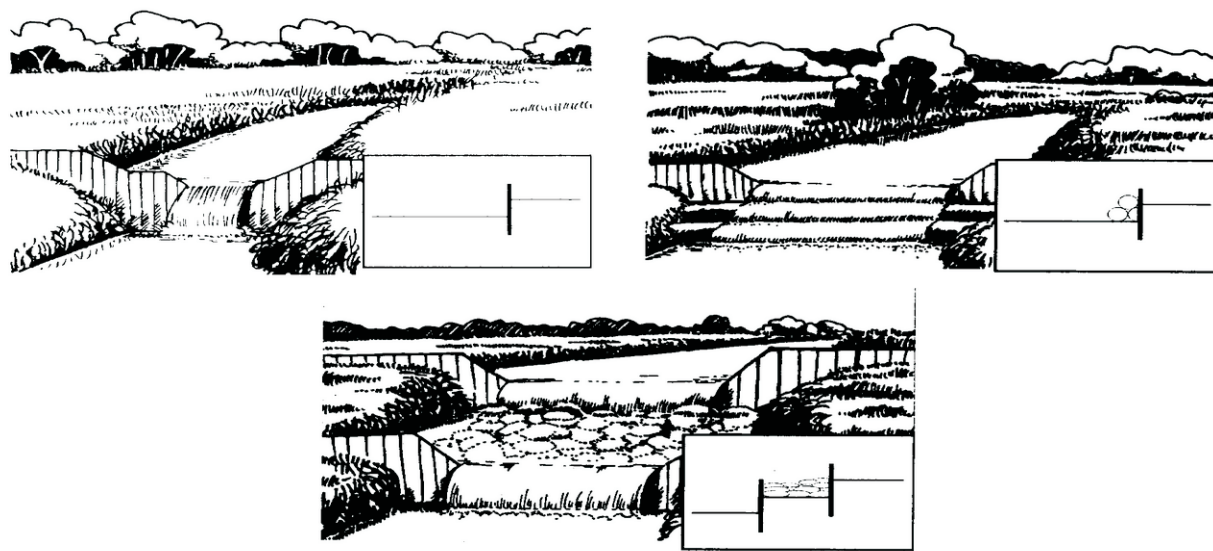
W tym rozdziale będziemy działać, czyli dowiemy się, jakie inicjatywy możemy podjąć, kiedy chcemy zwiększyć zasoby wodne danego terenu, już wcześniej na skutek różnych działań uszczuplone. Omówimy głównie nietechniczne formy małej retencji, ale również te najprostsze techniczne. Przede wszystkim należy sobie zdać sprawę, że mała retencja to nie tylko zbiorniki wodne, których budowa może często powodować mniejszy lub większy negatywny wpływ na środowisko, ale w znacznej mierze działania nieinwestycyjne lub wymagające bardzo niewielkich nakładów.

Do nietechnicznych metod, dzięki którym można „zatrzymać” wodę na dłużej stosowanych na obszarach rolniczych należą:

- Odpowiednie gospodarowanie na gruntach ornych położonych na nachylonych stokach doliny. Prowadzenie wszelkich zabiegów w poprzek stoku ograniczając w ten sposób erozję powierzchniową poprzez uniemożliwienie szybkiego spływu wód opadowych po stoku a także wprowadzenie innych zabiegów agrotechnicznych służących temu celowi zgodnie z Kodeksem dobrych praktyk rolniczych.
- Zadarnienie lub zalesienie gruntów na stokach o znaczącym nachyleniu.
- Zalesianie gruntów o niskiej bonitacji, zwłaszcza w górnych partiach zlewni danej rzeki. Stopień zalesienia zlewni znacznie poprawia bilans wodny terenu. Nie należy zalesiać cennych przyrodniczo łąk lub torfowisk.
- Zwiększanie retencji glebowej poprzez odpowiednie zabiegi agrotechniczne mające na celu polepszenie struktury gleby.
- Zachowanie i odtwarzanie śródpolnych oczek wodnych oraz starorzeczy w obrębie dna doliny rzecznej.
- Zachowanie i odtwarzanie śródpolnych zadrzewień jako barier ograniczających zarówno spływ powierzchniowy, jak i dopływ produktów erozji powierzchniowej i nawozów do cieków i zbiorników wodnych
- Tworzenie roślinnych pasów brzegowych pełniących szereg bardzo istotnych funkcji począwszy od bariery biogeochemicznej dla azotanów i fosforanów dopływających do wód, poprzez funkcję przyrodniczą, a skończywszy na wpływie na lokalny mikroklimat, np. poprzez wzrost wilgotności sąsiadujących terenów. Z tym wiąże się zapewnienie rzekom odpowiedniej przestrzeni w dolinie rzecznej. Minimalna przestrzeń powinna uwzględniać przynajmniej kilkumetrowe roślinne pasy brzegowe, w zależności od wielkości rzeki. Optymalnie przestrzeń dla rzeki powinna pozwalać na w miarę swobodne kształtowanie koryta i rozwój stref brzegowych. Dzięki temu zwiększy się retencja korytowa, ale nie rozumiana jako system budowli piętrzących na danym cieku, ale jako spowolniony odpływ wody w meandrującej rzece korytem zarośniętym częściowo roślinami zakorzenionymi w dnie, z powalonymi gdzieśgdzie pniami drzew powodującymi naturalne spiętrzenie oraz naturalnymi formami morfologicznymi na brzegach i w korycie. Należy tu zwrócić szczególną uwagę na fakt, że obszary rolne (podobnie jak leśne) są predysponowane do zachowania dolin rzecznych w naturalnym stanie ze względu na brak ścisłej zabudowy. Na obszarach zurbanizowanych jest to już bardzo trudne lub wręcz niemożliwe.

- Zachowanie i odtwarzanie wszelkich obszarów podmokłych. Tak naprawdę, żeby skutecznie odtworzyć jakiś obszar podmokły lub poprawić jego warunki siedliskowe należy zacząć od rozpoznania rodzaju mokradła. W tym celu warto skorzystać z różnych poradników (spójrz na źródła informacji) albo z pomocy specjalistów. W zależności od tego jakich warunków wodnych wymaga dane siedlisko (np. poziom wody gruntowej, wody stojące/ wody płynące) takie działania należy podjąć. Najczęściej jednak działania te będą się wiązać z zatrzymaniem odpływu wód np. z torfowiska poprzez budowę niewielkiej zastawki (30-50 cm piętrzenia) na rowie odwadniającym dany teren.
- Zatrzymanie odpływu wód z rowów i kanałów melioracyjnych. System melioracyjny służy nie tylko odwadnianiu danego terenu, ale również zatrzymywaniu nadmiaru wody na okres, gdy tej wody zaczyna brakować. Dlatego bardzo dobrą metodą retencji jest budowa sieci niewielkich zastawek na rowach melioracyjnych. Oddziaływanie tego typu spiętrzeń „rozrzuconych” po znacznym terenie będzie większe niż jednego zbiornika umieszczonego niejako punktowo. Przy budowie piętrzenia musimy pamiętać o kilku kwestiach. Po pierwsze kto jest właścicielem danego rowu lub kanału. Według Prawa wodnego właścicielem kanałów (obiekt sztuczny o szerokości przy ujściu co najmniej 1,5 m lub więcej) jest Skarb Państwa, natomiast właścicielem rowu (obiekt sztuczny o szerokości przy ujściu do 1,5 m) jest właściciel gruntu, przez który rów ten przechodzi. Budowa zastawki to piętrzenie wody, na co wymagane jest pozwolenie wodnoprawne. Ze względu na niewielkie rozmiary zastawek nie jest tu natomiast potrzebne pozwolenie na budowę. Sposób wykonania takich zastawek jest różny w zależności od wysokości piętrzenia, szerokości rowu/kanału czy też innych uwarunkowań. Poniżej schematyczne przykłady piętrzeń.

Ryc.1. Różne rodzaje piętrzeń na rowach

(źródło: www.kp.org.pl/pdf/poradniki/antymelioracje.htm).

4. Przykłady wspierania małej retencji – podejście „czynne”

Powyższe działania mogą być finansowane z różnych źródeł:

- Marszałkowie województw (rzeki i kanały, np. renaturalizacja rzeki),
- Lokalne samorządy (działania w zlewni),
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich – programy rolnośrodowiskowe. Na przykład w jednym z pakietów programu rolnośrodowiskowego można było uzyskać dotację na odtworzenie stref buforowych pomiędzy gruntem rolnym a rzeką (roślinny pas brzegowy). Rok 2013 kończy dotychczasowy okres finansowania, a obecnie trwają prace nad założeniami do PROW 2014-2020. W projekcie Programu przedstawiono m.in. Priorytet 4. Odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa, gdzie w celach szczegółowych zakłada się (4a). Odtwarzanie i zachowanie różnorodności biologicznej, w tym na obszarach Natura 2000, oraz rolnictwa o wysokiej jakości przyrodniczej i stanu europejskich krajobrazów; (4b). Poprawa gospodarki wodnej; (4c). Poprawa gospodarowania glebą. Z kolei w ramach celów związanych z poprawą gospodarki wodnej i gospodarowania glebą przewidziano działania rolnośrodowiskowoklimatyczne: Płatności roczne dla rolników stosujących ponadstandardowe praktyki produkcyjne zapewniające ochronę wód lub gleb. W związku z powyższym będzie istniała możliwość pozyskiwania funduszy na działania związane z ochroną gleb i wód.
- Fundusze organizacji ekologicznych np. Klub Przyrodników – Minikonkurs na mikroprojekt – tereny cenne przyrodniczo (np. dofinansowanie budowy zastawek zapobiegających odwodnieniu torfowisk). Więcej informacji pod adresem: www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=495&Itemid=585
- Poszukanie sojusznika w działaniach na rzecz odtwarzania retencji w postaci organizacji pozarządowej (np. Fundacja Ekologiczna „Zielona Akcja”) zajmującej się ochroną przyrody i wspólne poszukanie środków wśród wielu funduszy unijnych.

5. Podsumowanie

Działania z zakresu małej retencji wodnej, które możemy podejmować „na co dzień” powinny obejmować przede wszystkim sposoby nietechniczne. Szereg niewielkich działań, ale realizowanych w wielu punktach oraz zmiana sposobu postrzegania dolin rzek na obszarach rolnych nie jako większych kanałów melioracyjnych ale ekosystemów mających określony potencjał retencyjny, może przynieść lepsze efekty w ochronie zasobów wodnych niż budowa niejednego zbiornika wodnego.

5. Ćwiczenia do materiału

Pytanie nr 1. Z którego obszaru woda odpływa najwolniej? Przedstaw właściwą kolejność liter od cieku najwolniej odprowadzającego wodę po ciek najszybciej odprowadzający wodę .

Pytanie nr 2. Formy małej retencji wodnej powinny polegać na:

- a) budowie zbiornika wodnego na każdym cieku w obszarze o dogodnych warunkach topograficznych,
- b) budowie jazów na rzece piętrzących wodę powyżej 1 m,
- c) budowie zastawek na rowach melioracyjnych,
- d) kompleksowym podejściu obejmującym odtwarzanie obszarów podmokłych, odpowiednie użytkowanie systemu melioracyjnego, wdrażanie zabiegów przeciwozyjnych na sroakach oraz budowę zbiorników niestanowiących barier na naturalnych, cennych przyrodniczo rzekach.

Pytanie nr 3. Czy granica użytkowania łąki/ pola powinna być jednocześnie granicą szczytu skarpy brzegowej rzeki?

- a) tak
- b) nie

Pytanie nr 4. Jaka powinna być optymalna wysokość piętrzenia wody przez zastawkę na rowach i kanałach?

- a) powyżej 1 m,
- b) 0,5 m,
- c) zależnie od lokalnych uwarunkowań, ale nie wyższa niż 0,5 m,
- d) poniżej 0,3 m..

Pytanie nr 5. Czy chcąc chronić zasoby wodne mojej okolicy, np. poprzez zapobiegnięcie odwodnieniu torfowiska?

- a) jestem zdany tylko na siebie,
- b) mogę liczyć tylko na pomoc innych mieszkańców mojej okolicy
- c) powinienem zwrócić się do z tym do służb ochrony przyrody i im przekazać dalsze działania
- d) mogę zwrócić się pomoc do jednej z wielu organizacji pozarządowych, zaangażować innych mieszkańców mojej okolicy, a także uzyskać patronat lub wsparcie władz lokalnych i wspólnie działać na rzecz zachowania torfowiska.

8. Informacje zwrotne do ćwiczeń

1. b, c, d, a
2. d
3. b
4. c
5. d

